

**XORIJIY TILNI O‘QITISHDA LEKSIK-STILISTIK VOSITALAR
VA O‘QUV MATERIALLARINING AHAMIYATI**

Mattiyeva Feruza Begmatdulabovna

ISFT instituti Samarqand filiali

Filologiya va tillarni o‘qitish kafedrasida assistenti

+998937236400

feruzamattiyeva@gmail.com

Annotatsiya: fonogramma turlari yakkanutq va juftnutqni rivojlantirishda qo‘llanadi. Fonogrammalar talaffuz fonomashq, grammatik fonomashq va leksik fonomashq tarzida talabalar guruh – guruh bo‘lib qatnashishi mumkin. Yordamchi o‘quv vositalari orasida texnikaviysiz turlari bilan ham ko‘rsatilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: parallel konstruktsiyalar, antiteza, inversiya, ritorik.

Leksik stilistik vositalar orasida metafora va tashbeharlar keng ma‘noda qo‘llangan. Takrorlash ko‘pincha tinglovchilarga sinonimik so‘z birikmalarining takrori, parallel konstruktsiyalar, antiteza, inversiya, ritorik so‘roq shaklida ifodalangan fikrni kuzatish imkonini berish uchun ishlatiladi. Fonogramma turlari yakkanutq va juftnutqni rivojlantirishda qo‘llanadi. M.V.Lyaxovitskiy fonogrammaning sakkizta turga ajratiladi¹. Fonogrammalar talaffuz fonomashq, grammatik fonomashq va leksik fonomashq tarzida talabalar guruh – guruh bo‘lib qatnashishi mumkin. Yordamchi o‘quv vositalari orasida texnikaviysiz turlari bilan ham ko‘rsatilishi mumkin. Ular audiovizual an‘anaviy xususiyatlar deyiladi. Ko‘rgazmali qurollar to‘plami rasmi qo‘llanma (albom)da narsa, mavzuga tegishli va sujetli videolar to‘planadi. Ulardan til materialining taqdimotidan to‘nutq malakalarini nazorat qilishgacha bo‘lgan davrda foydalanish mumkin. Ular nutqiy vaziyatini yaratishga yordam beradi. Chop etilgan hamda o‘quvchilar o‘zlari chizgan rasmlar ham tavsiya etiladi. Flanelegraf (magnit doskasi) uchun qog‘ozchalar (yopishtiriladigan) materialdan mualliflar to‘liq yoppasiga foydalanishadi. Uning ahamiyati ayniqsa dastlabki bosqichda beqiyosdir. Tarqatma material hisoblangan rasmlar va kartochkalarini o‘quvchilar orasida tarqatib, muallim turli o‘quv – metodik vazifalarni bajarishi mumkin. Til materialini mustahkamlash, nutq ko‘nikma va malakalarini o‘stirish, ularni nazorat qilishda tarqatma material muhim ahamiyat kasb etadi. Xorijiy tilni o‘qitishda quyidagilar samarali usul sanalgan. Bular filmlar, gazeta va kinolavhalar va boshqalar ular bilan

¹ Ляховицкий М.В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. - М.: Высшая школа, 1981. -76-77 б.

markazlashtirilgan holda ta'minlanadi yoki joylarda yasama o'quv qurollaridan ham foydalanishadi².

Matnlarning bu tipalogiyasi ularning funksional xususiyatlariga yunaltirilganligi, bayon qilish maqsadini aks ettirilmasligi va semantik komponentini to'liq ifoda etmasligiga e'tibor qaratish lozim. Materialni batafsil o'rganish natijasida shunday xulosaga kelish mumkinki, bayonotning vazifasiga ko'ra matnlarning tasnifini yaratish kerakligi, shuningdek, ketma-ket tarjimani o'qitishda keyinchalik qo'llash uchun ularning lingvistik xususiyatlarini tasniflash zarurati mujassamlashadi.

Ikki tomonlama tarjima treningi uchun matnlarni tanlashda biz quyidagi mezonlarga amal qildik:

1. Matnlarning haqiqiyliigi. Bu mezon biz tomonimizdan juda muhim deb tan olingan. Ikki tomonlama tarjima ko'nikmalarini oshirish, shuningdek, talabalar tomonidan siyosiy va iqtisodiyot sohasidagi bilimlarni o'zlashtirish uchun chet tilini bilish darajasiga mos keladigan yuqori murakkablikdagi moslashtirilmagan materiallardan foydalanish lozim. Til bo'yicha oliy ta'lim muassasasining yuqori kurs talabalari uchun tuzilgan jadvalda o'z aksini topgan.

2. Talabalar bilimidan yuqori bo'lgan ijtimoiy – madaniy ma'lumotlarning mavjudligidir. Haqiqiy matnlar voqeliklarni, aniq lug'atni o'z ichiga oladi, ularni tan olish va tushunish tarjimonning yuqori malakaga erishish uchun zarurdir.

3. Materialning barqarorligi (mavzu nuqtayi nazaridan hech qachon eskirmaydigan hisobotlardan) va uning polemik harakteri. Matnlarni tanlashda ushbu mezonni hisobga olish darkor, chunki o'qitish uchun lingvistik material talabalarning ikki tomonlama tarjimani yanada o'zlashtirish motivatsiyasini oshirishga yordam beradi. Qiziqarli matnlar sizni fikrlashga va xulosalar chiqarishga, zamonaviy dunyoning dolzarb muammolarini muhokama qilishga va takomillashtirishga undaydi.

4. Dastur predmeti bilan o'zaro bog'liqlik. Matnlar dastur talablariga muvofiq yuqori kurslarda takrorlangan suhbat amaliyoti mavzularidan farq qilmasligi lozim.

5. Taklif etilayotgan materialning hajmi hisobga olinishi kerak.

Bu mezon juda muhim deb hisoblanadi. Ikki tomonlama tarjima – buning eng qiyin turi, chunki aqliy va jismoniy stress sharoitida tarjima qilish kerak. Professional tarjimonlar bir soatgacha ishlashi mumkin, keyin ularni hamkasbiga almashtiriladi. O'quv tarjimasi doirasida taqdim etilgan matnlar 15-20 daqiqa davomida bayon etiladi, bu ikki tomonlama tarjimani ilg'or darajada o'qitish uchun yetarli deb hisoblaydi. Matnlarni tanlash mezonlari biz tomonimizdan tajriba trening davomida aniqlandi; natijada ular uchunchi bobda tasvirlangan.

Matnlarning bunday tasnifi va ularni tanlash mezonlari o'quvchilarga har bir nutq uslubining xususiyatlarini aniqlashga o'rgatish bilan birga, har bir matnning o'ziga xos

² Jalolov J. Chet tili o'qitish metodikasi. – T.: O'qituvchi, 1996. -107 b.

xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi, bu esa tarjima sifatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Yana shuni ta’kidlash kerakki, so’ngi yillarda sinxron tarjima bilan bog‘liq holda tarjimaga psixologik yondashuv yanada takomillashdi.

L.Barxudarov ta’rifiga ko‘ra, og‘zaki tarjima – asl nusxa va uning tarjimasi o‘zgarmagan ko‘rinishda ifodalanadi, tarjimon tomonidan asl matnning qismlarini bir martalik idrok etishini va keyingi qiyoslashni mumkin emasligini oldindan belgilab beruvchi tarjima turidir yoki tarjima tugallangandan so‘ng tuzatishdir³. Shunday qilib, xotira tarjima jarayonining muvaffaqiyatini eng muhim mexanizmi va kafolati hisoblanadi. Shu bilan birga, rus tilshunosi va tarjimoni D.Ermolovichning tasnifiga muvofiq xotira deganda idrok va tushunish bilan birga og‘zaki tarjima jarayonini ta’minlovchi umumiy psixologik mexanizmlar tushuniladi⁴. R.Minyar-Beloruchevning fikriga ko‘ra, “har bir inson xotiraga muhtoj, u doimo kerak, tarjimon uchun esa professional darajada kerak⁵”.

Xotira mexanizmlari umumiy tarjima jarayonini amalga oshirishni ham, xususan, ketma-ket tarjimaga xoslangan jarayonni o‘qitishda yuqori natijalarga erishish uchun tarjima faoliyati uchun muhim bo‘lgan turli xil turlarini, xususan: xotirani assimilyatsiya qilish mexanizmini faollashtirish va o‘rgatish kerak. “Moslashuvchan boshqaruv” modeliga asoslangan zarur ko‘nikmalar mexanizmlarini to‘g‘ri va samarali takomillashtirish va fikrlash ko‘nikmalar mexanizmlarini to‘g‘ri va samarali takomillashtirish va fikrlash jarayoni, ya’ni deklarativ, protsessual va ijroiyl xotirani shakllantirish; olingan ma’lumotni maxsus tilda chiqarilgunga qadar saqlash mexanizmi – RAM; bilim, ko‘nikma va malakalarni uzoq muddatli saqlash mexanizmi uzoq muddatli xotiradir⁶, assotsiativ bo‘lmagan yodlash mexanizmi obrazli xotira, yodlash jarayonida matnni semantik guruhlash mexanizmi semantik xotiradir. Baholash uchun E.Nosenko va S.Chemishenkolar tomonidan taklif qilingan “fikrlash jarayonini moslashishini boshqarish” modeli asosida bilimlarni assimilyatsiya qilish mexanizmini ko‘rib chiqamiz⁷. Ushbu modelga muvofiq bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirish mexanizmi uchta asosiy blok sifatida ifodalanishi mumkin: deklarativ xotira bloki, protsessual xotira bloki va ijrochi xotira bloki⁸.

³ Бархударов Л.С. Общетеоретическое значение теории перевода. Теория и практика перевода. - М.: УРСС, 2008. -85 с.

⁴ Ермолович В.И. Проблемы изучения психологических аспектов перевода//Тетради переводчика.В.24. - 1999.- С. 50.

⁵ Мильруд Р.П. Методика преподавания английского языка. English Teaching Methodology. Учебное пособие для вузов. - М.: Дрофа, 2005. -208-256 в.

⁶ Алексеева И.С. Проф. обучение переводчика: учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей.– СПб.: Союз, 2001.– 299 с.

⁷ Мильруд Р.П. Методика преподавания английского языка. English Teaching Methodology. Учебное пособие для вузов. - М.: Дрофа, 2005. -208-256 в.

⁸ Чиророва И.И., Умерова М.В. Перевод как особый вид речевой деятельности: психоллингвист, и информ.- семиотич. подходы // Вестн. МГЛУ. -М.: Изд-во МГЛУ, 2004. Вып. 488. -С. 97.

Shu bilan birga, deklarativ xotira deganda ma'lum bir sohaga doir bilimlarni mujassamlashtiradigan xotira tushuniladi, uni alohida holat bilan bog'lash shart emas, balki alohida ko'paytirish mumkin. Protsessual xotirani deklarativ xotirada ifodalangan bilimlardan xabardorlikka asoslangan aniq harakatlarni bajarish uchun protseduralar uchun xotira sifatida ta'riflash mumkin. Ijroiylar xotira – bu o'zlashtirilgan deklarativ va protsessual bilimlarni qo'llash zarur bo'lgan faoliyatning muayyan vaziyatlarida nima, nima uchun va qanday qilish zarurligi haqidagi xotiradir⁹.

Transformatsion grammatika vujudga kelishi bilan tilshunoslar umumiy qabul qilingan qoidalarning psixologik tarkibiy qismini o'rganishni o'z zimmlariga oladilar. Tajribalar o'tkazildi, unda so'zma – so'z yodlash, ya'ni gapning yuzaki tuzilishi uchun xotira ikki omildan iborat bo'lgan funktsiya ekanligi aniqlandi:

- 1) materialning taqdimoti va vaqt oraliq'ini esga olish;
- 2) tarjima vazifasini aniqlash.

Yuzaning tuzilishi va uning xususiyatlari uchun xotira tez parchalanadi va faqat subyektlar tomonidan ishlab chiqilgan maxsus strategiyalar yordamida bu parchalanishni ma'lum darajada yengib o'tishi mumkin¹⁰.

Jumlaning matni, uning sirt tuzilishi, taqdimotdan keyin qisqa vaqt ichida subyektlar tomonidan asosan yo'qoladi; ammo, taqdim etilgan materialning mazmuni haqida so'ralganda, subyektlar aniq tarkibni tanib olishlari va faol ravishda takrorlashlari mumkin edi. Dastlab taqdim etilgan jummalarni tanib olish bilan bog'liq tajribalarda subyektlar berilgan jummalarning aniq matnini aniqlash qiyin bo'ladi, ammo ular jummalarning ma'nosidagi har qanday o'zgarishlarni aniqlay oladilar. Shunga o'xshab, eslab qolish testlarida subyektlar ko'pincha aslida tuzilmaviy o'xshashlikka ega bo'lmagan, lekin semantikada kamdan – kam farq qiladigan jummalarni taqdim etadilar¹¹.

Darhaqiqat, ketma – ket tarjimaga xoslangan shaxslar uchun esda saqlash qobiliyatlarini doimiy ravishda yaxshilash afzalroqdir, ammo bu bilan tarjimon oddiy tildan foydalanish chegarasidan oshib ketadi. Faktlar og'zaki – mantiqiy xotiraning tez parchalanishini va mavhum shaklda saqlangan ma'lumotlarni qidirish shaklida eslab qolish jarayonini ko'rsatadi. Fransuz professori Seleskovich ifodaning tashqi shaklini "rad etishni" tavsiya qilganidek, uning vatandoshi Rozan ham so'zni emas, balki konseptsiyani belgilashni taklif qildi¹².

⁹ Алексеева И.С. Проф. обучение переводчика: учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей.– СПб.: Союз, 2001.– 299 с.

¹⁰ Снопкова И.А. От перевода учебного к профориентированному: опыт реализации программы «Переводчик в сфере профессиональной коммуникации» // Новые возможности общения: достижения лингвистики, технологии и методики преподавания языков /Сборник материалов Всероссийской научно-методической конференции. - Иркутск: ИрГТУ, 2003. Ч. 2. С. 91.

¹¹ Зубанова И.В. Не обижайте синхронистов // Мосты: журнал переводчиков. - М.: Р. Валент. - 2013. - № 1 (37). - С. 13.

¹² Seleskovitch D. L'interprete dans les conferences internationales (problemes de langage et de communication) [Текст] / D. Seleskovitch. - P.: Minard, 1998. - P. 261.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Алексеева И.С. Проф. обучение переводчика: учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей.– СПб.: Союз, 2001.– 299 с.
2. Мильруд Р.П. Методика преподавания английского языка. English Teaching Methodology. Учебное пособие для вузов. - М.: Дрофа, 2005. -208-256 в.
3. Чиронова И.И., Умерова М.В. Перевод как особый вид речевой деятельности: психолингвист, и информ.-семиотич. подходы // Вестн. МГЛУ. - М.: Изд-во МГЛУ, 2004. Вып. 488. -С. 97.
4. Алексеева И.С. Проф. обучение переводчика: учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей.– СПб.: Союз, 2001.– 299 с.
5. Снопкова И.А. От перевода учебного к профориентированному: опыт реализации программы «Переводчик в сфере профессиональной коммуникации» // Новые возможности общения: достижения лингвистики, технологии и методики преподавания языков /Сборник материалов Всероссийской научно-методической конференции. -Иркутск: ИрГТУ, 2003. Ч. 2. С. 91.
6. Зубанова И.В. Не обижайте синхронистов // Мосты: журнал переводчиков. - М.: Р. Валент. - 2013. - № 1 (37). - С. 13.
7. Seleskovitch D. L’interprete dans les conferences intemationales (problemes de langage et de communication) [Текст] / D. Seleskovitch. - P.: Minard, 1998. - P. 261.
- Бархударов Л.С. Общетеоретическое значение теории перевода. Теория и практика перевода. - М.: УРСС, 2008. –85 с.
8. Ермолович В.И. Проблемы изучения психологических аспектов перевода//Тетради переводчика.В.24. - 1999.- С. 50.
9. Мильруд Р.П. Методика преподавания английского языка. English Teaching Methodology. Учебное пособие для вузов. - М.: Дрофа, 2005. -208-256 в.